

Recenzia – JÁNOŠÍK

Ida Hledíková

Inscenácia nitrianskeho **Jánošíka** bola dlho očakávaná z viacerých dôvodov. Aj samotná atmosféra premiéry sa niesla vo zvláštnom duchu. Vo vzduchu bolo cítiť vzrušenie a trochu napätia – pocitu zodpovednosti pred divadelníckou či bábkarskou odbornou verejnosťou. Okrem vzrušenia bolo na premiére v Nitre nezvyčajné aj to, že sa tu stretlo množstvo divadelníkov, predovšetkým z radov umelcov, pohybujúcich sa v súčasnosti aj v minulosti v bábkarskom umeleckom priestore. Do divadla prišli starší aj mladší. Zodpovednosť na jednej strane a očakávania na druhej strane spôsobila skutočnosť, že šlo o premiéru inscenácie, ktorá sa chtiac-nechtiac zapisuje vzhľadom na historický kontext slovenského bábkarstva do jeho dejín. Išlo o premiéru novú, a predsa bola návratom. Návratom k myšlienke predchádzajúcej generácie tvorcov pripraviť a realizovať na javisku bábkového divadla legendu o Jánošíkovi. V roku 1975 tvorcovia v Krajskom bábkovom divadle v Banskej Bystrici (teraz Bábkové divadlo na Rázcestí), vtedy na čele s dramaturgom Jozefom Mokošom, premiérovali inscenáciu hry Jánošík v réžii Karla Brožka a s výpravou Karla Hejcmana. Bol to Jánošík, ktorý bol súčasťou medzinárodnej trojinscenácie, naštudovanej spoločne s divadlom DRÁK Hradec Králové (réžia Josef Krofta) a s bábkovým divadlom Marcinek v Poznani, Poľsko (réžia Wojciech Wiczorkiewicz). Každé divadlo naštudovalo vtedy jednu časť zo zbojníkovho života – bystrickí pripravili Zradu a smrť zbojníka. Súčasní tvorcovia zo Starého divadla Karola Spišáka pod vedením Ondreja Spišáka, tvorcovia z poľského divadla Lalka z Varšavy, na čele s umeleckou vedúcou Joannou Rogackou, dlhoročnou priateľkou a umeleckou partnerkou niekoľkých slovenských tvorcov režirujúcich v Poľsku, a z divadla DRÁK v Hradci Králové (režisér Jakub Krofta, syn Josefa Kroftu) sa nechali inšpirovať voľakedajšou myšlienkou na spoluprácu a dohodli sa na príprave jednak spoločnej inscenácie, pričom každé z týchto divadiel naštudovalo svoju vlastnú inscenáciu Jánošíka. Pred spoločnou inscenáciou, zloženou z fragmentov všetkých troch samostatných inscenácií, každé divadlo naštudovalo svoju, koncepcne rozdielnu.

Samotný príbeh o Jánošíkovi sa ako v minulosti, tak aj teraz stal mnohokrát inšpiráciou k vytvoreniu divadelných, filmových, literárnych, výtvarných a hudobných diel. Jánošík je témou nepochybne zaujímavou, témou, ktorá priťahuje.

Spomeňme len prvého filmového Jánošíka bratov Siakelovcov z roku 1921, keď sa táto téma objavila v novom médiu, akým bol film; neskôr film o Jánošíkovi nakrútil v roku 1936 Martin Frič, v rokoch 1962/63 režisér a herec Paľo Bielik, ktorý sa stal legendárnym Jánošíkom – aj vďaka svojim fyzickým dispozíciám, a nakoniec poľská režisérka Agnieszka Hollandová so svojou dcérou Kasiou Adamík, ktoré nakrútili a v roku 2009 odpremiérovali poľsko-slovenský film Jánošík s českým hercom v titulnej úlohe. Znova vidieť zaangažovanie sa tvorcov z troch stredo európskych krajín, ktoré s osudom Jánošíka, historickej postavy, úzko súvisia. Historické výskumy hovoria, že ide o Slováka, mladého chlapca, ktorý zbíjal iba rok a pol na území medzi Važcom a Východnou, pričom v jeho družine mal Poliakov a Moravanov.

V Poľsku vzniklo tiež množstvo diel na tému Jánošíka, ktorý bol legendárnym hrdinom Podhalia. V divadelníckom prostredí je azda najznámejším a najobľúbenejším dielom muzikál poľského autora libreta Ernesta Brylla s hudbou Katarzyny Gärtnerovej Na skle maľované. Tento titul bol aj inšpiráciou pre absolventský titul režiséra nitrianskej inscenácie Jánošík Ondreja Spišáka na pražskej Katedre bábkarstva DAMU s titulom Džezinbed. Táto nitrianska inscenácia nie je teda prvým stretnutím režiséra s touto témou.

Juraj Jánošík bol historickou postavou, skutočne žil, a na základe historických záznamov vieme identifikovať niektoré dôležité etapy jeho života. Umenovedne spracovať diela o Jurajovi Jánošíkovi by bola veľmi zaujímavá a rozsiahla práca, preto nie je veľmi možné

porovnávať v širších kontextoch. Je lákavé rozmýšľať nad tým, čo tvorcov na Jánošíkovi láka. Jedno je isté, Jánošík je nadčasová téma, možno v jeho životnom i legendárnom príbehu nájsť viacero vrstiev, filozofických presahov, osudov, podobenstiev.

Nitrianska inscenácia, podobne ako obidve ďalšie verzie – česká aj poľská, poňali tému Jánošíka po svojom, ale pre všetky je charakteristický parodický princíp uchopenia látky, v prípade slovenskom – nitrianskom šlo o zbúranie legendy.

Napriek tejto skutočnosti, ktorá na prvý pohľad dehonestuje i to málo, čo si historicky môžeme nejako uchovať, i keď len ako slávnú legendu známu prinajmenšom v stredoeurópskom priestore, opak sa stal skutočnosťou. Nitrianska inscenácia nebola len nastavením krivého zrkadla, ale aj pravdivým pohľadom na nás všetkých, na náš malý stredoeurópsky svet Slovákov, Poliakov, Maďarov...

Nastavenie zrkadla však nevytvorilo zlý dojem. Zrazu sme sa uvideli ako malí ľudkovia so širokými ramenami, ktorí nie sú len čestní a spravodliví, ale vedia byť aj leniví, možno trochu nečestní, takí naozajstní, ktorí kráčajú za pravdou života pri všetkých omyloch, chybách, zakopnutiach, strastiach i malých šťastiach.

Už pri pohľade na plagát k inscenácii, ktorý je na prvý pohľad provokujúcim, je možno vytušiť charakter inscenácie a interpretáciu legendy o Jánošíkovi. Z obrázka na nás pozerá Juraj Jánošík ako Ježiš Kristus so zbojníckym klobúkom na hlave, žehnajúci Slovensku – na prsiach má slovenský štátny znak a v ľavej ruke valašku. Jánošík sa nachádza v zarámovanom, akoby svätom obrázku, s nápisom Jánošík. Plagát a pohľadnica – bulletin, zároveň prezrádzajú, že ide o štylizovanú inzitu, ktorá je terčom výsmechu.

Autorom nitrianskeho textu je Jozef Mokoš. Ten istý autor, ktorý stál pri „bystrickom“ Jánošíkovi, premiérovanom v roku 1975 v rámci spoločnej poľsko-česko-slovenskej trojinscenácie. Mokoš ako poeta sa ocitol v úlohe trochu zvláštnej, veď poetika Jánošíka z roku 1975, najmä lyrická a dramatická tretia časť inscenácie, ktorá bola emocionálne najsilnejšou a azda i najťažšou časťou na spracovanie, ostro kontrastuje s novým nitriansko-hradecko-varšavským podaním v jeho „legendobúračskej“ koncepcii. Jozef Mokoš však na koncepciu pristúpil a jánošíkovskej slávy sa mu spoločne s ďalšími tvorcami dostalo znovu. Inscenácia sa stretla u divákov s ohromne pozitívnym ohlasom, dokonca spoločná trojinscenácia, ktorá sa skúšala priamo pod krídlami Jánošíka v Terchovej, prezentovaná priamo tam, sa v Jánošíkovom rodisku taktiež stretla s dobrým ohlasom. (Tvorcovia si, podľa slov režiséra Ondreja Spišáka, neboli celkom istí, či ich domáci nevypískajú).

Hra v jej javiskovom tvare bola postavená na jednotlivých obrazoch ukazujúcich jednotlivé etapy Jánošíkovho života. Šlo tu o štylizované, hutné herectvo. Ako vidieť, súčasné herectvo vo vyspelých bábkových divadlách je štylizovaným herectvom. Hercom nie je cudzia akákoľvek štylizácia, odchovaní na bábkach, na predmetovom divadle, rozmýšľaní cez materiál sú flexibilní. Takéto herectvo je plastickým moderným herectvom, ktoré využíva všetky možné výrazové prostriedky.

Väčšina obrazov bola obrazmi pôsobivými, ktoré vytvárali kompaktný celok. Jednotlivé obrazy boli maximálne divadelne naplnené. Herci hrali s veľkým nasadením. Všetko sa odohrávalo na prostej, v zásade otvorenej vzdušnej scéne, ktorá sa v detailoch menila podľa prostredí jednotlivých obrazov. I scéna (Marek Zákostelecký) prispela k celkovému dynamizmu inscenácie, scénické fragmenty, nábytky, rekvizity na scénu, akoby s hercom prichádzali i odchádzali.

Pôsobivé boli všetky obrazy, každý z nich mal inú atmosféru, iný náboj, no patričné dramatické napätie bolo prítomné počas priebehu celej inscenácie. Aj rámcovanie príbehu výstupmi Bieleho Jánošíka bolo nezvyčajné a pridalo inscenácii akýsi vnútorný poriadok – prispelo k harmónii celku, zloženého z množstva fragmentov. Scéna zrodzenia Jánošíka bola scénou bohatou, bola veľkolepým vstupom v kontrapunkte s malou chalúpkou, v ktorej sa zrodil slávny hrdina. Drevená malá chalúpka v rukách hercov evokovala ľudový betlehem,

zrodenie spasiteľa. V takejto fragmentárnosti, temer filmovom použití detailu, režisér dokresľoval zmysel jednotlivých obrazov, vytváral myšlienkové presahy, prestupoval z príbehu do filozofie a názoru na svet, vytváral metafory. Objavili sa tu teda nielen slovné metafory, ale i vizuálne, javiskové, divadelné – obrazové. To bolo jednou z najsilnejších a najvzácnejších hodnôt inscenácie.

Inak pôsobivá, s príslušnou dávkou erotizmu, bola scéna Jánošíka – milovníka, keď sa stretáva s viacerými svojimi milenkami. Scéna s fujarami mala štekľivý erotický, no nie vulgárny nádych. Scéna bola nápaditá a vtipná, zaujímavé bolo aj jej hudobné aranžmán. V „principálskej“ scéne s bábkovým divadlom sa zaskvel Roman Valkovič. Scéna bola dobrou komediantskou zábavou.

Scéna s grófom Révayom, dominoval v nej Rudo Kratochvíl, ktorému režisér prideliť jeho „hereckú škatuľku“, trochu už opozeranú, hoci typologicky správnu, bola síce divácky vďačnou, ale divadelne azda najmenej prekvapivou.

Za pomerne nie veľmi korešpondujúcu s celkovou výtvarnou koncepciou inscenácie považujem figurínu (výtvarník Szilárd Boráros), ktorá hrala vo viacerých výstupoch a pôsobila ako „plandajúca“ handra, ktorá nevyvoláva tie správne emócie (bolo to najmä v scénach, kde sa zobrazovalo bitie), ako aj v záverečnej scéne, keď obesili Jánošíka. Inscenácia mala vynikajúce hudobné aranžmán, vynikajúcu hudobnú réžiu (hudba a korepetície Eugen Gnoth, korepetície dychových nástrojov Drahomír Daloš). Herci zvládali mimoriadne náročnú hudobnú stránku – spev aj hranie na hudobných nástrojoch výborne. Ukázala sa ich flexibilita, schopnosť odohrať náročné aranžmán i viacero rolí. Tak, ako v niektorých predchádzajúcich inscenáciách, tak aj v tejto režisér Ondrej Spišák vytvára fenomén tzv. spoločného herectva. Zjednodušene povedané – všetci hrajú všetko. Je to spôsob náročný a efektný. Herci a herečky sa striedajú v rýchlom tempe vo viacerých postavách, často veľmi rôznorodých, ale aj v tých istých.

V tejto inscenácii sme mali niekoľko, a predsa jedného Jánošíka, i to má svoj zmysel, metaforu, prenesený význam. V každom z nás je kus Jánošíka, kus romantického hrdinu túžiaceho po slobode, voľnosti, nezávislosti. Cesta za vlastným sebaurčením býva často cestou trnistou. Nitrianska inscenácia Jánošíka bola obrazom takejto cesty, ktorá je krásna vo svojej podstate.